

EVALVÁCIA MANAŽMENTU V PIENINSKOM NÁRODNOM PARKU

MANAGEMENT EVALUATION IN PIENINY NATIONAL PARK

Judita Tomaškinová

RNDr. Judita Tomaškinová, PhD., Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Fakulta prírodných vied, Katedra životného prostredia, Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, e-mail: judita.tomaskinova@umb.sk

Abstrakt: V príspevku analyzujeme súčasný stav ekologickej, ekonomickej a socio-kultúrne dimenzie manažmentu chráneného územia. Zamerali sme sa na celkové zhodnotenie aktuálnej úrovne manažmentu ochrany prírody a krajiny v Pieninskom národnom parku. Analýza a hodnotenie 29 oblastí manažmentu chráneného územia prebiehali v rokoch 2011-2012. Výsledky boli získavané a vyhodnocované v zmysle metodiky expertného systému IPAM (Integrated Protected Area Management). Na základe výsledkov výskumu konštatujeme, že aktuálna úroveň manažmentu v PIENAP-e nie je na dostatočnej úrovni, pretože väčšina etáp je hodnotená pod hranicou 50 % z celkovej efektívnosti riadenia. Zároveň navrhujeme odporúčania pre každú oblasť aktivity manažmentu v hodnotenom území za účelom dosiahnutia jeho celkového zlepšenia. Vysokú prioritu vo všetkých etapách životného cyklu PIENAP-u má odporúčanie „stanovenie nástrojov efektívnej komunikácie“ vo vzťahu k zlepšeniu participácie všetkých stakeholderov chráneného územia.

Kľúčové slová: PIENAP, chránené územie, ochrana prírody a krajiny, integrovaný manažment, stakeholder, IPAM.

Abstract: In the contribution we analyse a current state of ecological, economic and socio-cultural management dimension of protected area. We focused on assessment of management actual level of nature and landscape protection in the Pieniny National Park. Analysis and evaluation of 29 management areas of protected area were carried out in the years 2011-2012. Results were acquired and evaluated in terms of expert system methodology IPAM (Integrated Protected Area Management). Based on results of research we conclude that an actual level of management in PIENAP is at sufficient level because most of phases are evaluated under the limit 50 % from overall effectiveness of management. We also propose recommendations for each area of management activities in the monitored area in order to achieve its overall improvement. Recommendation for a “determination of effective communication tools” has a high priority at all phases of PIENAP life cycle in relation to the participation improvement of all stakeholders of protected area.

Key words: Pieniny National park Slovak karst, nature conservation, conservation of nature and landscape, integrated management, stakeholder, IPAM.

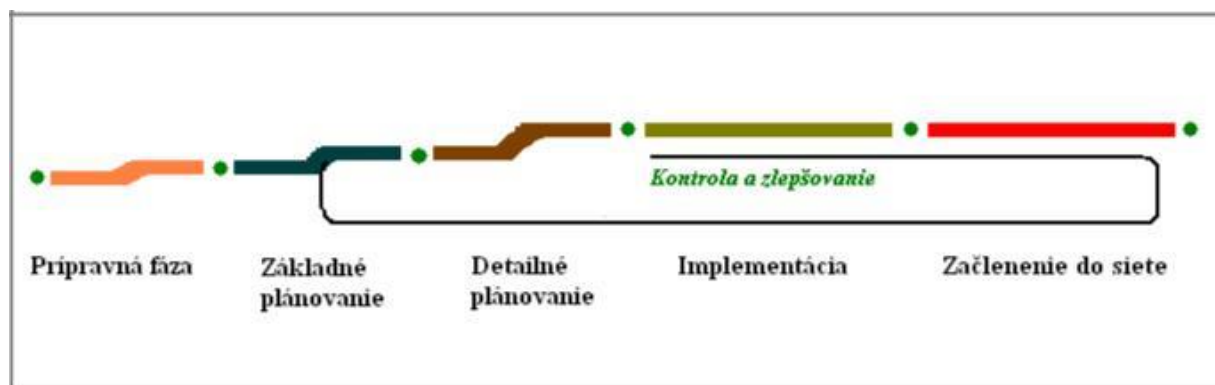
Úvod

Slovensko patrí svojim prírodným bohatstvom a rozmanitosťou k významným krajinám Európy. Podobne ako v iných krajinách, tak aj v našich podmienkach sa budovala sieť chránených území podľa vlastných kritérií a národnej legislatívy, ktoré sa podpísali pod súčasný stav zabezpečenia ochrany prírody a krajiny. Ochrana prírody predstavuje hlavný nástroj zabezpečujúci principiálny záväzok vyspelej spoločnosti udržiavať ekologickú stabilitu, rôznorodosť prírody a súčasne chrániť právo človeka na zdravé životné prostredie.

Urban et al. (2011) uvádzajú, že presadzovanie ochrany prírody v množstve iných socio-ekonomických záujmov je zložité a často vedie ku konfliktom medzi stakeholdermi (zainteresovanými stranami). Modernú ochranu prírody a krajiny preto charakterizuje na jednej strane prehlbovanie vedeckých a systémových východísk (napr. ekosystémový prístup) a na druhej strane snaha o hľadanie vzájomne prospešných riešení s miestnymi obyvateľmi, podnikateľmi a pod. (napr. participatívny prístup) ako vyššia integrácia ochrany biodiverzity do regionálnej ekonomiky (certifikačné schémy). V rámci ekosystémového prístupu sa výskum sústreďuje na vzťahy medzi prvkami ekosystému a tendencie vývoja ich organizácie, ktoré sú kľúčovými z hľadiska funkčnosti ekosystému a jeho schopnosti rezistencie. V aplikačnej rovine ekosystémový prístup znamená integrovaný manažment prírodných zdrojov a udržateľné využívanie biologickej diverzity, ktoré zabezpečí ich ochranu a dlhodobo udrží ich funkčnosť (Huba, 2005; Urban, 2005). K najzávažnejším problémom ochrany prírody a krajiny v súčasnosti patrí najmä jej nedostatočná podpora širokou verejnosťou, málo efektívny systém komunikácie medzi ochranou prírody na všetkých úrovniach a dotknutými subjektmi, komplikovaný mechanizmus riešenia úhrad majetkovej ujmy a spôsob jej výpočtu, problematická zonácia chránených území, nedostatočné zainteresovanie vlastníkov na takých spôsoboch obhospodarovania pozemkov v chránených územiach, ktoré sú v súlade s cieľmi ich ochrany a zachovania priaznivého stavu (Švajda, 2008). Poznanie a evalvácia aktuálnej situácie ochrany prírody a krajiny je dôležitým redpokladom k nasmerovaniu riadenia národného parku k udržateľnému rozvoju v kontexte ochrany a regionálneho rozvoja, tak aj k spokojnosti miestneho obyvateľstva a návštevníkov parku.

Metodika

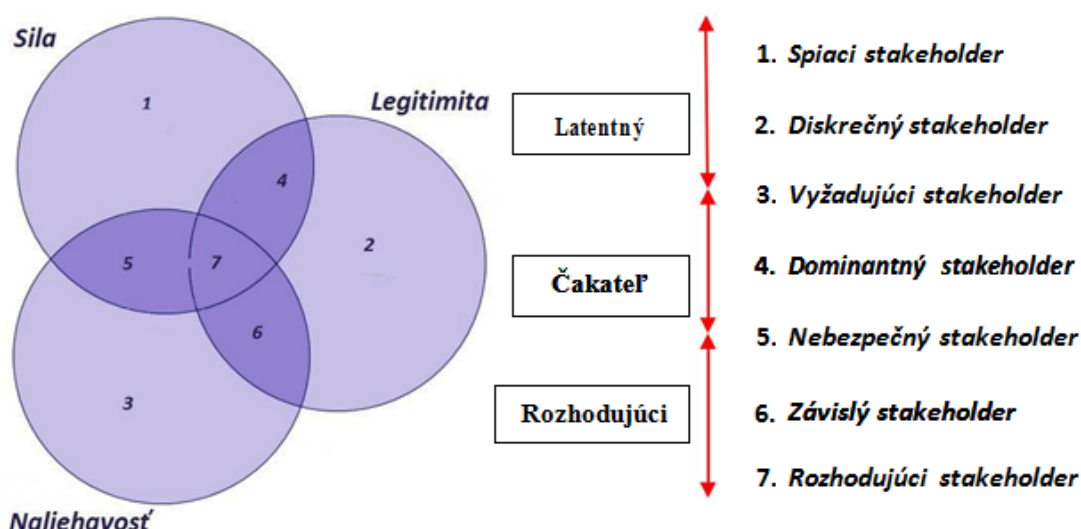
Analýza a hodnotenie 29 oblastí manažmentu Pieninského národného parku prebiehali v rokoch 2011-2012. Výsledky boli získavané a vyhodnocované v zmysle metodiky expertného systému IPAM (Integrated Protected Area Managemnet), ktorý pozostáva z troch komponentov: samohodnotenia, štandardizovaných doporučení a poznatkovej bázy. Na hodnotenie jednotlivých aktivít v každej hodnotenej fáze manažmentu chráneného územia stakeholdermi bola použitá metóda dotazníkového zisťovania. Každá otázka dotazníka umožňuje trojškálové hodnotenie (ešte nebolo začaté – začaté – ukončené), ktoré tvorí vstupné dáta komplexného detailného hodnotenia manažmentu chráneného územia. Metodika je koncipovaná tak, že sa zameriava na podrobnú evalváciu jednotlivých fáz životného cyklu chráneného územia (prípravná fáza, fáza plánovania, implementačná fáza a fáza začlenenia do siete), pričom pri plánovacej fáze sa hodnotí osobitne základné aj detailné plánovanie. Expertný systém upozorňuje na zaradenie kontroly a zlepšovania pred samotnou fázou implementácie integrovaného manažmentu (Obr 1) (Jungmeier et al., 2005).

Obr 1 Štruktúra systému IPAM v životnom cykle chráneného územia (Zdroj: Jungmeier et al., 2005)

Fig 1 Structure of IPAM system in the life cycle of protected area (Source: Jungmeier et al., 2005)

Na identifikáciu stakeholderov sme použili systém klasifikácie stakeholderov založený na 7-stupňovej typológii (Obr 2). Pojmom stakeholder označujeme všetky osoby, inštitúcie, alebo organizácie, ktoré majú vplyv na chod manažmentu alebo sú jej chodom istým spôsobom ovplyvňované.

Obr 2 Typológia stakeholderov (Zdroj: Hester, s.a.)

Fig 2 Stakeholder typology (Source: Hester, s.a.)

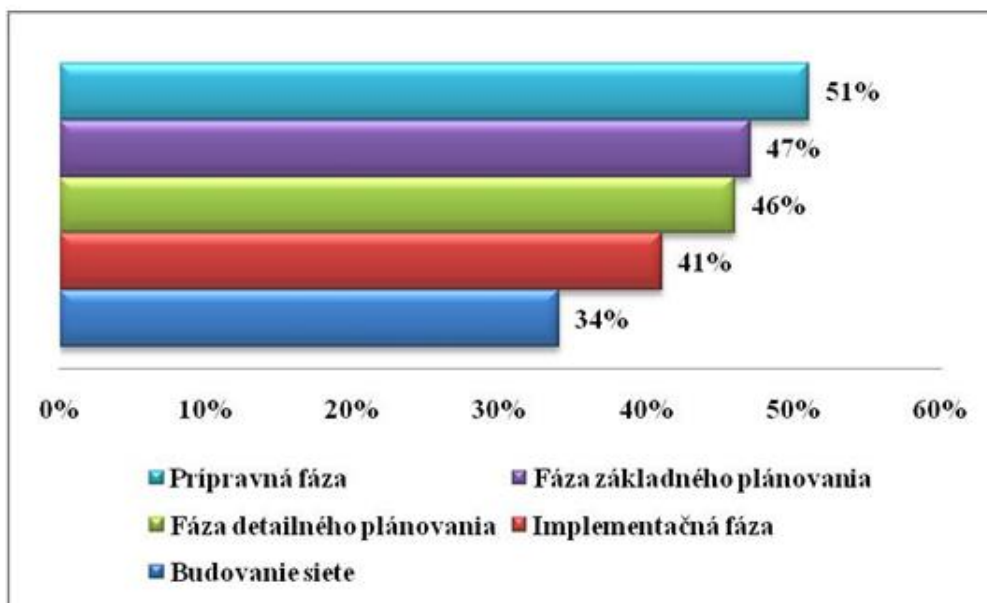
Skupiny stakeholderov: 1. *Spiaci stakeholder* (silný, nelegitímny, neurgentný) 2. *Diskrečný stakeholder* (legitímny, nie silný, neurgentný) 3. *Vyžadujúci stakeholder* (urgentný, nie silný, nelegitímny) 4. *Dominantný stakeholder* (silný a legitímny, neurgentný) 5. *Nebezpečný stakeholder* (silný a urgentný, nelegitímny) 6. *Závislý stakeholder* (legitímny a urgentný, nie silný) 7. *Rozhodujúci stakeholder* (silný, legitímny, urgentný)

Groups of stakeholders: 1. *Dormant Stakeholder* (power, no legitimacy, and no urgency) 2. *Discretionary Stakeholder* (legitimacy, no power, and no urgency) 3. *Demanding Stakeholder* (urgency, no power, and no legitimacy) 4. *Dominant Stakeholder* (power and legitimacy, no urgency) 5. *Dangerous Stakeholder* (power and urgency, no legitimacy) 6. *Dependent Stakeholder* (legitimacy and urgency, no power) 7. *Definitive Stakeholder* (power, legitimacy, and urgency)

Výsledky

Pre hodnotenie chráneného územia expertným systémom IPAM našim nastaveným kritériám najviac vyhovovala (podľa sfér záujmov), skupina environmentálnych stakeholderov. Vyváženú skupinu kľúčových stakeholderov na základe Trojaspektového systému klasifikácie v hodnotenom území tvoria zástupcovia: verejnosti, neziskových organizácií (Agentúra na podporu regionálneho rozvoja Košice n.o., Združenie miest a obcí Horného Gemera), orgánov ochrany prírody (krajský a obvodný úrad životného prostredia, dotknuté obce), osobitných odborných organizácií MŽP SR (Štátna ochrana prírody SR), organizačných zložiek ŠOP SR (Správa slovenských jaskýň), občianske združenia (Slovenský poľovnícky zväz, Slovenský zväz vidieckej turistiky a agroturistiky), orgány miestnej štátnej správy a samosprávy (zástupcovia krajských a obvodných úradov, samospráv dotknutých obcí), miestnych orgánov štátnej správy so špecializovanou platnosťou (na úsekoch ochrany životného prostredia, pozemkového a lesného hospodárstva), orgánov štátnej správy pôdohospodárstva a rozvoja vidieka a média.

Na základe hodnotenia 29 oblastí aktivity manažmetu v intervale trojškálového hodnotenia jednotlivých fáz životného cyklu hodnoteného chráneného územia kľúčovými stakeholdermi a po následnom zhodnotení expertným systémom IPAM uvádzame komplexné detailné zhodnotenie jednotlivých fáz životného cyklu hodnoteného územia expertným systémom IPAM v nasledujúcom grafe (Obr 3).

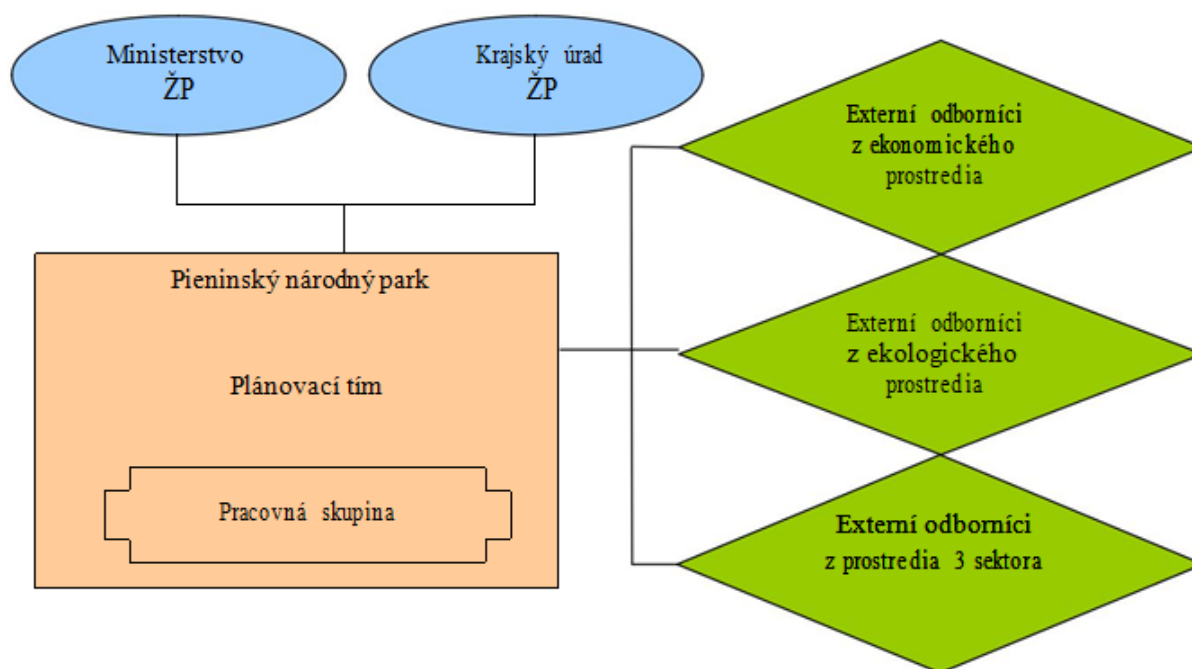

Obr 3 Komplexná zhodnotenie manažmentu Pieninského národného parku expertným systémom IPAM
Fig 3 Complex management assessment of Pieniny National Park by expert system IPAM

Na základe výsledkov výskumu konštatujeme, že aktuálna úroveň manažmentu v PIENAP-e nie je na dostatočnej úrovni, pretože väčšina etáp je hodnotená pod hranicou 50 % z celkovej efektívnosti riadenia. Z komplexného hodnotenia vyplýva, že najlepšie je manažovaná predbežná fáza (dosiahnutá úroveň efektívnosti 51 %) a najhoršie fáza budovanie siete (dosiahnutá úroveň efektívnosti iba 34 %). Zároveň navrhujeme odporúčania pre každú fázu manažmentu hodnoteného územia za účelom dosiahnutia jeho celkového zlepšenia.

Tab 1 Súhrnný návrh odporúčaní pre jednotlivé fázy manažmentu v PIENAP-e
Tab 1 Summary recommendations proposal for each phase of management in PIENAP

Fáza životného cyklu CHÚ	Odporúčaná aktivita
Prípravná fáza	Stanovenie kritérií klasifikácie stakeholderov - o Získať prehľad o všetkých zainteresovaných stranách, skupinách a inštitúciách, ktoré by mohli ovplyvniť, inšpirovať alebo sa zapojiť do rozvoja CHÚ. - o Vybrať vyváženú skupinu stakeholderov a pozvať ich na dialóg.
	Príprava odborných workshopov za účelom podpory procesu rokovania so stakeholdermi s cieľom vypracovania spoločných vízií a perspektív do budúcnosti.
	Poskytovať odborné a relevantné informácie, aby sa predišlo nedorozumeniam v obmedzeniach a spôsoboch financovania.
Fáza základného plánovania	Zostavenie „Puzzle plánu“ - o Získať prehľad o všetkých otázkach plánovania a identifikovaní kľúčových aspektov. - o Definovať a nastaviť proces plánovania s pomocou profesionálnych nástrojov pre riadenie projektov. - o Stanoviť obsah a rozmer plánovania, postupu a použitých metodík a technických detailov.
	Plánovanie štruktúry/postupu o Pripraviť si graf znázorňujúci všetky subjekty
	a inštitúcie zapojené do procesu plánovania. o Definovať a znázorniť organizačné nastavenia plánovacieho procesu (Obr. 4).
Fáza detailného plánovania	Legislatívna implementácia o Uistiť sa, že kľúčové myšlienky a plánovacie prvky sú zahrnuté v štandardných právnych dokumentoch podľa judikatúry a že vzájomné pôsobenie verejných a súkromných problémov je dobre regulovaný.
	SWOT analýza o Rozvíjať a poskytovať jasný obraz o silných a slabých stránkach, prehľadné hrozby pre hospodársky rozvoj CHÚ v regióne.
	Portfólio produktu/servisu o Identifikovať si zákaznicke požiadavky služieb a produktov, ktoré možno vyrábať (poskytovať) v regióne.
Implementačná fáza	Zadefinovať efektívnu komunikačnú stratégiu
	Financovanie (finančný plán) - o Definovanie obchodného plánu. - o Identifikovať nové príjmy.
Budovanie siete	Identifikovanie nových možností financovania a zdieľanie podpory mechanizmov financovania
	Uviesť ekologický profil, ktorý popisuje CHÚ ako uzol ekologických sietí a prijať nástroje a štandardy s cieľom uľahčiť výmenu informácií.

Obr 4 Organizačná schéma plánovania
Fig 4 Organization chart of planning

Fáza základného plánovania je v životnom cykle hodnoteného chráneného územia najefektívnejšie rozpracovaná. Vysokou prioritou tejto fázy je vypracovanie kontrolného zoznamu transparentnosti, ktorý by sa mal realizovať pozvaním stakeholderov zapojených do procesu vytvorenia kritérií pre transparentnosť. Ďalším dôležitým doporučeným krokom tejto fázy sú pravidelné správy, resp. poskytovanie pravidelných informácií o pokroku projektu napr. vo forme informačného bulletinu a pozvanie stakeholderov do prispievania.

Pozornosť je potrebné zamerať na zefektívnenie fázy detailného plánovania. Prioritným sa stáva vytvorenie celkového obrazu a filozofie, kľúčových hodnôt a cieľov územia v kontexte participatívneho manažmentu. Na zefektívnenie tejto fázy je nevyhnutné aj podrobnejšie preskúmanie ochranárskych cieľov resp. zaobstaranie jasného prehľadu ochranárskych cieľov, ich priestorovej distribúcie, stavu a hrozieb. V tejto súvislosti je potrebné rozpracovať aj kritéria úspechu prostredníctvom rozvoja jasnej sady indikátorov na ohodnotenie úspechu a následne aj prípravu monitoringu, ktorý bude jednoduchý, ale správny.

V súčasnosti sa v našich podmienkach neustále zabúda na ekonomické benefity, ktoré generuje každé chránené územie. Analýza manažmentu PIENAP-u nám tento nedostatok potvrdila. Na základe tejto skutočnosti navrhujeme vo fáze detailného plánovania vypracovať SWOT analýzu, ktorá bude východiskom pre spracovanie strategických materiálov rozvoja a zároveň poskytne jasný obraz silných (Strengths) a slabých (Weaknesses) stránok, príležitostí (Opportunities) a hrozieb (Threats) ekonomického rozvoja regiónu hodnoteného územia. V súvislosti s podporou regionálnej ekonomiky je potrebné vypracovať doposiaľ neexistujúci zoznam produktov a služieb, ktoré môžu byť generované regiónom s akcentom na hlavné hodnoty územia a pridané hodnoty v podobe regionálnych unikátnych ponúk predaja.

Ďalšou fázou životného cyklu, ktorú je potrebné posilniť je implemenčná fáza. Na zefektívnenie manažmentu v tejto fáze navrhujeme vychádzať z vypracovania detailného plánu personálneho rozvoja, ktorý zabezpečí jasnú víziu pre zamestnancov s ohľadom na funkcie, kompetencie, vzdelanie a možnosť rastu budúcej kariéry. Tento plán by mal zahŕňať aj programy pre výcvik, výmenu a dobrovoľníkov a slúžiť aj na prilákanie mladých

profesionálov s cieľom získať nové myšlienky a efektívne postupy. Zároveň odporúčame venovať vysokú pozornosť nastaveniu systému pre hodnotenie efektívnosti manažmentu v chránenom území (poslanie, plánovanie, vstupy, procesy, výstupy, výsledky). Taktiež je potrebné zabezpečiť postupnú implementáciu podrobného regionálneho ekonomického programu s jeho pravidelným prehodnocovaním a aktualizáciou. Navrhujeme zamerať sa najmä na nové zisky (pripraviť návrh nových foriem financovania v oblasti obchodovania, vstupného a licencií). Jednou z ekonomicky prínosných možností je napr. aj predstavenie chráneného území, ako obchodnej známky resp. poskytnutie známky kvality pre lokálne produkty a služby.

Manažéri chránených území veľmi často podceňujú benefity vyplývajúce zo začlenenia územia do rôznych typov sietí na národnej alebo medzinárodnej úrovni. Úroveň a stupeň začlenenia do sietí chápeme v kontexte integrovaného manažmentu chránených území, ako jeden z hlavných nástrojov úspechu, nakoľko sa v participatívnom manažmente stále viac dôležitosti kladie na "sieť skúseností", ktorá je nevyhnutná pre dosiahnutie cieľov a zdoľávanie rôznych problémov ochrany a rozvoja. Kľúčovým faktorom z hľadiska dlhodobej udržateľnosti chránených území je začlenenie do ekonomickej siete s inými správami chránených území alebo s inými uzlami tejto siete. Chránené územia často sú alebo môžu byť považované za "podniky" pracujúce s určitým potenciálom zdrojov a produkujúce určité množstvo výnosov a služieb. Navrhujeme začlenenie do sietí zamerať predovšetkým na synergiu a výmenu zdrojov, na spoločné vytváranie benefitov, alebo na spoločné úsilie v získavaní finančných prostriedkov.

Záver

Chránené územia zohrávajú dôležitú úlohu a sú aj výzvou v udržateľnom rozvoji regiónov. Naplňajú nielen úlohu ochrany biologickej diverzity a ekologickej stability, ale zohrávajú aj dôležitú úlohu ekonomickej a sociálnej bázy miestnych komunít a národov (Chrenšcová, 2011). Ochrana a využívanie územia sú často v konflikte a vzniká otázka, čo by malo byť prioritou. Chránené územia predstavujú dôležitý zdroj príjmov a stability pre poznanie a ich potenciál smeruje k produkovaniu príjmov, ktorý môže viesť k ekonomickej závislosti. Táto skutočnosť často zvyšuje tlak smerom k maximalizácii finančných obrátov. Z týchto dôvodov musia byť manažéri chránených území aj strážcami hodnôt, pre ktoré bolo chránené územie vyhlásené.

Na základe zrealizovanej analýzy expertným systémom IPAM konštatujeme, že súčasný manažment hodnoteného územia nie je dostatočne efektívny, nakoľko z analýzy vyplynulo, že je potrebné posilniť 3 z 5 fáz životného cyklu chráneného územia. V inštitucionálno-správnom zabezpečení manažmentu ochrany prírody a krajiny v PIENAP-e, ale aj v oblasti udržateľnosti regiónu sa vyskytuje viacero nedostatkov medzi ktoré patrí napr. nedostatočná vzájomná koordinácia právnych noriem a inštitúcií, roztrieštenosť kompetencií, nedostatok personálnych zdrojov, nízka miera informovanosti, nedostatočná spolupráca zainteresovaných subjektov v území a málo efektívne fungovanie príslušných sietí. Zefektívnenie manažmentových postupov v PIENAP-e komplikuje aj medzirezortná roztrieštenosť kompetencií (Ministerstvo životného prostredia SR, Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR a iné), a s tým súvisiace vzájomné prekážanie plnenia cieľov s rôznou prioritou.

Efektívny manažmentový plán by mal byť navrhnutý tak, že zohľadní konsenzus vznikajúci medzi poslaním chráneného územia a požiadavkami stakeholderov, ale zároveň v ňom musí byť vytvorený priestor na pružné reagovanie na riešenie dopadu globálnych zmien na životné prejavy rastlinných a živočíšnych druhov a celých ekosystémov.

Literatúra

- HESTER, P.T. s.a. *Stakeholder Analysis*. New Jersey : National Centres for System of Systems Engineering, Old Dominion University. 33 s. ISBN 757-683-5205.
- HUBA, M. 2005. Fauna Tatier v kontexte trvalo udržateľného rozvoja tatranského regiónu. *Folia faunistica Slovaca* 10/10, s. 45-53. [online] . [cit. 2011-07-06]. Dostupné na internete: <http://zoology.fns.uniba.sk/ffs/fulltext/vol_10/00037/00037.htm>.
- CHRENŠČOVÁ, V. 2011. Udržateľný rozvoj cestovného ruchu v Chránenej krajinskej oblasti Horná Orava z pohľadu aktérov rozhodovacej sféry. *Acta Universitatis Matthiae Belii*, roč. 13, č. 1, s. 61-67. ISSN 1338-449X.
- JUNGMEIER, M. et al. 2005. *IPAM-Toolbox. Transnational Results (Expert System, Toolbox and Best Practice)*. Study commissioned by: Office of the Carinthian Government Dept. Klagenfurt : E.C.O. Institute for Ecology Ltd., 2005. 68 s.
- URBAN, P. 2005. Pohľad Štátnej ochrany prírody SR na smerovanie a manažment chránených území. *Životné prostredie*, roč. 39, č. 2., s. 61-66. ISSN 0044-4863.
- URBAN, P. – POVAŽAN, R. – SABO, P. – TURISOVÁ, I. 2011. Územná ochrana. In SABO, P. et al. (eds): *Ohrozenie a ochrana biodiverzity : Vybrané kapitoly z globálnych environmentálnych problémov*. Banská Bystrica : Centrum vedy a výskumu, Inštitút výskumu krajiny a regiónov, FPV UMB v Banskej Bystrici, s. 163-196. ISBN 978-80-557-0077-9. (Urban et al., 2011)
- ŠVAJDA, J. 2008. Integrovaný krajinnno-ekologický manažment Tatranského národného parku. In Voločuk, I. – Švajda, J. (eds): *Monografické štúdie o národných parkoch*. Zvolen : Asociácia karpatských národných parkov, Slovenská ekologická spoločnosť pri SAV, Slovenský národný komitét pre program UNESCO Človek a biosféra, s. 115-172. ISBN 978-80-228-1853-7.